מ. געלבארט / בני ברק

דאס געשריי פון תהום

ק. צעטניק – „דאס הויז פון די ליאַלקעס“

(פאַרלאַג „דאָס פוילישע יידנטום“ בוענאָס־איירעס)

אַן אומהיימלעך שאַפונגס־געביט אָט די חורבן־ליטעראַטור וועגן דער נאַצי־הערשאַפט. איינהייטלעך איז געווען דער נאַצישער טויט־פלאַן, אָבער פאַרשידן — די אינקוויזיציע־מעטאָדן. זיי האָבן געענדערט ווי באַגריפן פון לעבן און טויט, פאַרשעמט דעם מלאך־המות. אַ לאַגער־נומער שטאַרבט נישט, נאָר ווערט אָפּגעמעקט. און די וועלט־בוכהאַלטאָרן האָבן דערנאָך דעם נומערישן סך־הכל, ווו יידן פאַרנעמען די גרעסטע פּאָזיציע, אַריינגעטראָגן אין דער פאַרלוסט־קאָנטאָ פון פאַרלעגנע חובות און — אַריבערגעגאַנגען צו דער טאָג־אָרדענונג.

„דאָס הויז פון די ליאַלקעס“ דערציילט וועגן גורל פון אַ יידישער סביבה אין געטאָ און קאַצעט און צום סוף אויך וועגן אַ שאַנד־הויז אין אַ יידישן פרויען־לאַגער. פאַרן באַטראַכטן דעם אייגנטלעכן ווערט פון דעם בוך, אין וועלכן דער אָריגינעלער אופן פון דערציילן הויבט עס אַרויס פון אַלע ביזהעריקע אויף דעם געביט, רוקט זיך אַרויס די פראַגע וועגן דער אויטענטישקייט פון דעם דערציילטן. היות דאָס „לעבן“ אין געטאָס און קאַצעטן איז גענוג באַקאַנט, קאָן זיך די באַחאָרעניש נאָר באַציען אויף די לעצטע קאַפּיטלעך פון בוך ווו ס׳רעדט זיך וועגן שאַנדהויז, וואָס איז אין סתירה צו די נאַצישע געזעצן וועגן „ראַסנשאַנדע“ און איז אויך נישט דערמאָנט געוואָרן אין די זכרונות אָדער אין דאָקומענטן.

אָבער נישט אַלץ וואָס מען האָט נישט פעסטגעשטעלט האָט נישט פּאַסירט. אויך די וואָס זענען „אין טרעבלינקע יאָ געווען“ זענען מאַכטלאָז און קענען נישט תופס זיין די דאָזיקע תקופה, וואָס שטעלט אין שאָטן אַלע ביזהעריקע גהינמס. באַלד נאָכן קריג איז דערמאָנט געוואָרן וועגן אַ ווידוי פון הונדערט יידישע רעליגיעזע מיידלעך, וועלכע זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, כדי אויסצומיידן אַ שאַנדטאָט, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן פון די דייטשן. אויך אין לאָדזשער געטאָ איז באַקאַנט געוואָרן אַ פּלאַן פון יודן־עלצטן, וועלכער האָט פון אַ טייל וואַרשטאַטן רעקרוטירט די שענסטע מיידלעך, צוזאַגנדי קויי בעסער עסן און אַ באַזונדערע „היים“, אויף דעם גרענעץ געביט מיט דער דייטשער זייט. די רעאַליזאַציע פון דעם פּלאַן איז אָבער צוליב דער ליקווידאַציע פון געטאָ נישט צושטאַנד געקומען. ס׳איז נישט באַוווסט צי די דאָזיקע „אונטערנעמונג“ האָט געזאָלט דינען די דייטשן, אָדער רומקאָווסקין און זיין סוויטע יידישע קאָלאַבאָראַטאָרן, וועמענס פאַרברעכנס, אויך אויף דעם געביט, וועלן בלייבן אַן אייביקער שאַנדפלעק.

ווי ס׳זאָל אָבער נישט זיין, און ווען ס׳זאָלן אפילו פעלן די לעצטע פּאָר קאַפּיטלען וואָס מאַכן אפשר דאָס בוך פאַר אַ „בעסט־סעלער“ — איז עס אַן אויסערגעוויינלעכע דערשיינונג. יעדעס קאַפּיטל איז אַ באַזונדערע שאַפונג פאַר־זיך. דער מחבר באַזיצט נישט נאָר סתם טאַלאַנט און די נייטיקע קינסטלערישע עלעמענטן, אָריגינעלע שפּראַך, פילאָזאָפישע רואיקייט, — דער אויסדרוק פון זיין טיפער איבערלעבונג באַגלייט יעדעס וואָרט, און צווינגט דעם לייענער, ווי אַ מעדיום, נאָכצוגיין אַלע פּיינען און פינצטערע וועגן פון תהום. דער חלום אין קאַפּיטל „קאָשמאַר“ ווירקט מיט לעבנסוואַרקייט פון דער סיטואַציע און איז גאַנץ באַזונדער אַ דערציילונג פון אַ הויכער מדרגה.

ק. צעטניקס בוך „דאָס הויז פון די ליאַלקעס“, ווי יצחק קאַצענעלסאָנס „ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק“ לאָזט זיך נישט קוואַליפיצירן לויט די אָנגענומענע כללים פון דער ליטעראַטור־וויסנשאַפט. די נשמה פון מאָסנטויט, נישט דורך נאַטירלעכע סיבות, נאָר „מענטשלעכע“ מעשים, איז דערווייל אַ פּסיכאָלאָגיש פּראָבלעם, באַזונדערס אין דער קינסטלערישער פּאַרפיקסירונג אין דער שיינער ליטעראַטור. אפשר איז די צייט־דיסטאַנץ צו קורץ, און דעם באַרג זעט מען נישט פון דער נאָענט. ערשט אונטער דעם שטויב פון געשיכטע ווערן גרויסע און טראַגישע געשעענישן ערשט באַנומען און אינטערפּרעטירט אין דער קונסט.

„דאָס הויז פון די ליאַלקעס“ איז — נישט קיין כראָניק — (צוליבן פעלן פון אָרט און דאַטעס)) און אויך נישט קיין פּערזענלעכע זכרונות

צו די זער חשובע קאלעגן, מיטארבעטער פון „היימיש“

דער פאַריקער ווי דער היינטיקער נומער „היימיש“ איז פאַרקערצט מיט 4 זייטן. דאָס איז נישט מחמת ווייל „היימיש“ קאָן זיך שוין מאַטעריעל אַליין אויסהאַלטן. נישטאָ אַזאַ זשורנאַל (אין יידיש), וואָס אויב ער האָט נישט קיין סובסידיעס, זאָל ער זיך קאָנען אַליין אויסהאַלטן, (אפילו ביי אַזאַ נישקשהדיקן דערפאָלג ווי ס׳האָט „היימיש“), און „היימיש“ באַקומט נישט קיין סובסידיעס! און נישט קיין שום־ש׳לומים־פאָנדן! און דאָך!! דאָך איז ער דערשינען אין אַ פאַרגרעסערטן פאָרמאַט, ווייל דער מאַטעריאַל וואָס ליגט צום דרוקן און איז שוין אפילו אויסגעזעצט, איז אַזוי פיל, אַז אפילו קיין 48 זייטן וואָלטן אויך נישט געסטאַיעט. אָבער טייל חשובע קאָלעגן פילן זיך שיער נישט באַליידיקט דערפון וואָס זייערע אַרבעטן ווערן אָפּט איבערגערוקט אויף אַ וויטערדיקן נומער.

בעטן מיר איבער די חשובע קאָלעגן. לאָמיר זיין צופרידן וואָס עס זענען פאַראַן, בלי עין הרע, אַזויפיל גוטע שרייבער און אַזויפיל אינטערעסאַנטער שאַפונג־מאַטעריאַל.

„

רעדאקציע „היימיש

קלוגעטשקע...

(אַ וואָרט פון אַ שרייבער צו געוויסע זיינע פריינט — נישט־שרייבער)

איך מיין דערמיט די פריינט פון שרייבער. טייל פון זיי וועלן אייך זעלטן פרעגן עפּעס וועגן אייער שאַפונג. זיי ווילן אייך זיין געטריי, און ווילן באַווייזן, אַז זיי זענען נישט, חלילה, קיין בטלנים, נאָר קלוגעטשקע. איז ווען דער שרייבער גיט אַרויס אַ בוך, אָדער אַ זשורנאַל, וועלן זיי אים באַלד פרעגן, מכלומרשט פריינטלעך־תכליתדיק:

— נו? ווי איז מיט פינוסע?

באַשלאָגט אייך גלייך אַ חרפה־שווייסל, און זשענאַדע־מוראַשקעס נעמען פויזען איבער אייער גוף. וואָס אים ענטפערן? דעם אמת? אים דערציילן אַז — ליטעראַטור, קונסט, וויסנשאַפט, אידייען — זענען ניט קיין פרנסה־אַרטיקל? אַז אַ בוך און אַ זשורנאַל גיט מען ניט אַרויס פאַר פרנסה? (חוץ די קאָמערציעלע פרעסע און ביליקע „ראָמאַנען“).

ער וועט אייך ניט פאַרשטיין. און אפשר ניט גלייבן אויך, און ר׳וועט פרעגן פאַרוואָס איר טוט עס, נאָכוואָס און וויאַזוי. דאַרפט איר אים דערציילן — אַז איר אַרבעט שווער, כדי צו פאַרדינען און צו האָבן אויך אויף צו דערלייגן צו אַ בוך און צו אַ זשורנאַל, און אַז עס איז טאַקע שווער, זער שווער.

און אַז ער וועט פאָרט ניט אָפּשטיין און ווידער צודרינגלעך פרעגן דעם „אָבער נאָכוואָס?“ — וועט איר דאַרפן עפּעס מורמלען וועגן אַ פאַרליבטן, וועלכער נעמט נישט קיין מיידל מיט נדן, צוליב חשבון און באַקוועמלעכקייט — נאָר ער איז פאַרליבט, אַז אָפּט גיבן אפילו פאַרליבטע אַוועק זייער לעבן — פאַר דער געליבטער, פאַר דער קונסט, אידיי — וועלכע זענען אייער אָטעם, אייער בלוט. אַז, אַז — — —

נאָר יענער פינטלט קלוגעטשקע מיט די אויגן, אין בעסטן פאַל באַקרעכצט ער אייך, באַדויערט ער אייך, און ווידער ריזלט אַ חרפה־שווייסל אויף אייער גוף, און אומהיימלעכע מוראַשקעס לויפן אייך אַרום איבערן לייב. מילא...

מעמ

— (ווייל ס׳איז נישט געשריבן אין דער ערשטער פּערזאָן). נישט געקוקט אויף דער קינסטלערישער פּאָטענץ פון מחבר, איז אין אָנבליק פון דער גרויליקער טעמאַטיק אַ חילול יעדע באַצייכענונג פאַר אַזאַ ווערק — ווי פּראָזע, אָדער... שיינע ליטעראַטור. סאיז — אויב נישט נאָך העכער!...

---

* מ. געלבאַרט, אַליין אַ געוועזענער קאַצעטלער, איז לעצטנס פּרעמירט געוואָרן פון „יד־ושם“ פאַר אַן אַרבעט וועגן דער נאַצי־אָקופּאַציע.

מ. געלבארט / בני ברק

דאס געשריי פון תהום

ק. צעטניק — „דאס הויז פון די ליאַלקעס“

(פאַרלאַג „דאָס פוילישע יידנטום“ בוענאָס־איירעס)

אַן אומהיימלעך שאַפּונגס־געביט אָט די חורבן־ליטעראַטור וועגן דער נאַצי־הערשאַפט. איינהייטלעך איז געווען דער נאַצישער טויט־פּלאַן, אָבער פאַרשידן — די אינקוויזיציע־מעטאָדן. זיי האָבן געענדערט די באַגריפן פון לעבן און טויט, פאַרשעמט דעם מלאך־המות. אַ לאַ־גער־נומער שטאַרבט נישט, נאָר ווערט אָפּגעמעקט. און די וועלט־בוכ־האַלטאָרן האָבן דערנאָך דעם נומערישן סך־הכל, ווו יידן פאַרנעמען די גרעסטע פּאָזיציע, אַריינגעטראָגן אין דער פאַרלוסט־קאָנטאָ פון פאַר־לעגענע חובות און — אריבערגעגאַנגען צו דער טאָג־אָרדענונג.

„דאָס הויז פון די ליאַלקעס“ דערציילט וועגן גורל פון אַ יידישער סביבה אין געטאָ און קאַצעט און צום סוף אויך וועגן אַ שאַנד־הויז אין אַ יידישן פרויען־לאַגער. פאַרן באַטראַכטן דעם אייגנטלעכן ווערט פון דעם בוך, אין וועלכן דער אָריגינעלער אופן פון דערציילן הויבט עס אַרויס פון אַלע ביזהעריקע אויף דעם געביט, רוקט זיך אַרויס די פראַגע וועגן דער אויטענטישקייט פון דעם דערציילטן. היות דאָס „לעבן“ אין געטאָס און קאַצעטן איז גענוג באַקאַנט, קאָן זיך די באַוואָרעניש נאָר באַציען אויף די לעצטע קאַפּיטלעך פון בוך ווו ס׳רעדט זיך וועגן שאַנדהויז, וואָס איז אין סתירה צו די נאַצישע געזעצן וועגן „ראַסנ־שאַנדע“ און איז אויך נישט דערמאָנט געוואָרן אין די זכרונות אָדער אין דאָקומענטן.

אָבער נישט אַלץ וואָס מען האָט נישט פעסטגעשטעלט האָט נישט פּאַסירט. אויך די וואָס זענען „אין טרעבלינקע יאָ געווען“ זענען מאַכט־לאָז און קענען נישט תופס זיין די דאָזיקע תקופה, וואָס שטעלט אין שאָטן אַלע ביזהעריקע גהינמס. באַלד נאָכן קריג איז דערמאָנט געוואָרן וועגן אַ ווידוי פון הונדערט יידישע רעליגיעזע מיידלעך, וועלכע זענען

שאַנדע" און איז אויך נישט דערמאָנט געוואָרן אין די זכרונות אָדער אין דאָקומענטן.

אָבער נישט אַלץ וואָס מען האָט נישט פעסטגעשטעלט האָט נישט פּאַסירט. אויך די וואָס זענען „אין טרעבלינקע יאָ געווען" זענען מאַכטלאָז און קענען נישט תופס זיין די דאָזיקע תקופה, וואָס שטעלט אין שאָטן אַלע ביזהעריקע גהינומס. באַלד נאָכן קריג איז דערמאָנט געוואָרן וועגן אַ ווידוי פון הונדערט יידישע רעליגיעזע מיידלעך, וועלכע זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, כדי אויסצומיידן א שאַנדטאַט, וואָס איז צוגעגרייט געוואָרן פון די דייטשן. אויך אין לאָדזשער געטאָ איז באַקאַנט געוואָרן אַ פּלאַן פון יודן־עלצטן, וועלכער האָט פון אַ טייל וואַרשטאַטן רעקרוטירט די שענסטע מיידלעך, צוזאָגנדי קזיי בעסער עסן און אַ באַזונדערע „היים", אויף דעם גרענעץ געביט מיט דער דייטשער זייט. די רעאַליזאַציע פון דעם פּלאַן איז אָבער צוליב דער ליקווידאַציע פון געטאָ נישט צושטאַנד געקומען. ס'איז נישט באַוווסט צי די דאָזיקע „אונטערנעמונג" האָט געזאָלט דינען די דייטשן, אָדער רומקאָווסקין און זיין סוויטע יידישע קאָלאַבאָראַטאָרן, וועמענס פאַרברעכנס, אויך אויף דעם געביט, וועלן בלייבן אַן אייביקער שאַנדפלעק.

ווי ס'זאָל אָבער נישט זיין, און ווען ס'זאָלן אפילו פעלן די לעצטע פּאָר קאַפּיטלען וואָס מאַכן אפשר דאָס בוך פאַר אַ „בעסט־סעלער" — איז עס אַן אויסערגעוויינלעכע דערשיינונג. יעדעס קאַפּיטל איז אַ באַזונדערע שאַפונג פאַר־זיך. דער מחבר באַזיצט נישט נאָר סתם טאַלאַנט און די נייטיקע קינסטלערישע עלעמענטן, אָריגינעלע שפּראַך, פילאָזאָפישע רואיקייט, — דער אויסדרוק פון זיין טיפער איבערלעבונג באַגלייט יעדעס וואָרט, און צווינגט דעם לייענער, ווי אַ מעדיום, נאָכצוגיין אַלע פיינען און פינצטערע וועגן פון תהום. דער חלום אין קאַפּיטל „קאָשמאַר" ווירקט מיט לעבנסוואַרקייט פון דער סיטואַציע און איז גאַנץ באַזונדער אַ דערציילונג פון אַ העכער מדרגה.

ק. צעטניקס בוך „דאָס הויז פון די ליאַלקעס", ווי יצחק קאַצענעלזאָנס „ליד פון אויסגעהרגעטן יידישן פאָלק" לאָזט זיך נישט קוואַליפיצירן לויט די אָנגענומענע כללים פון דער ליטעראַטור־וויסנשאַפט. די נשמה פון מאסנטויט, נישט דורך נאַטירלעכע סיבות, נאָר „מענטשלעכע" מעשים, איז דערווייל אַ פּסיכאָלאָגיש פּראָבלעם, באַזונדערס אין דער קינסטלערישער פאַרפיקסירונג אין דער שיינער ליטעראַטור. אפשר איז די צייט־דיסטאַנץ צו קורץ, און דעם באַרג זעט מען נישט פון דער נאָענט. ערשט אונטער דעם שטויב פון געשיכטע ווערן גרויסע און טראַגישע געשעענישן ערשט באַנומען און אינטערפּרעטירט אין דער קונסט.

„דאָס הויז פון די ליאַלקעס" איז — נישט קיין כראָניק — (צוליבן פעלן פון אָרט און דאַטעס)) און אויך נישט קיין פּערזענלעכע זכרונות

באַקרעכצט ער אייך, באַדויערט ער אייך, און ווידער ריזלט אַ חרפה־
שווייסל אויף אייער גוף, און אומהיימלעכע מוראַשקעס לויפן אייך
אַרום איבערן לייב. מילא...
מעמ

— (ווייל ס'איז נישט געשריבן אין דער ערשטער פּערזאָן). נישט גע־
קוקט אויף דער קינסטלערישער פּאַטענץ פון מחבר, איז אין אָנבליק
פון דער גרויליקער טעמאַטיק אַ חילול יעדע באַצייכענונג פאַר אַזאַ
ה'ערק — ווי פּראָזע, אָדער... שיינע ליטעראַטור. סאיז —
אויב נישט נאָך העכער !...

* מ. געלבאַרט, אַליין אַ געוועזענער קאַצעטלער, איז לעצטנס פרעמירט געוואָרן פון „יד־ושם" פאַר אַן אַרבעט וועגן דער נאַצי־צקופּאַציע.